
DR. NIKO ZUPANIČ Svetovljan iz Gribelj

Mojca Račič

195

Spomladi 2016 je vnukinja Nika Zupaniča Nika Pažon podarila Slovenskemu etnografskemu muzeju nekaj več kot 40 dedovih separatov, skrbno vezanih v temno rdeče platno in opremljenih z zlatimi napisi. Ob predaji gradiva je prinesla na vpogled še nekaj dedovih dokumentov, ki jih je želela obdržati za spomin. Na tem srečanju se je porodila zamisel, da bi gradivo predstavili kot donacijo Slovenskemu etnografskemu muzeju in ga hkrati s še drugim gradivom uporabili za pripravo razstave, s katero bi se poklonili spominu na ustanovitelja Slovenskega etnografskega muzeja ob njegovi 140. obletnici rojstva.

V Knjižnici Slovenskega etnografskega muzeja hranimo poleg omenjenih separatov tudi druge Zupaničeve objave. Več sto fotografij na steklenih ploščah, ki jih je Zupanič posnel na svojih terenskih odpravah večinoma po južnem Balkanu in Beli krajini, je shranjenih v Oddelku za dokumentacijo. Tam se nahaja tudi Arhiv SEM, v katerem so zbrani razni dokumenti in korespondenca Nika Zupaniča za časa njegovega ravnateljstva. V Kustodiatu za slovenske izseljence, zamejce, pripadnike narodnih manjšin in drugih etnij v Sloveniji pa so shranjeni deli srbskih noš, ki jih je za muzej pridobival Zupanič.

Na razstavi, ki je bila na ogled med decembrom 2016 in februarjem 2017, smo želeli prikazati Zupaničevo večplastno osebnost tako v zasebnem življenju kot na poklicnem področju. Zato smo se obrnili še na njegovo drugo vnukinjo, Veroniko Kralj Igljč, ki je skrbna varuhinja Zupaničeve materialne in nematerialne zapuščine in nam je za razstavo posodila nekaj dedovih osebnih predmetov, kot sta na primer cilinder in pečatnik. V Belokranjskem muzeju smo našli portrete in risbe, ki jih je Maksim Gaspari ustvaril na Zupaničevo željo v času, ko je bil muzejski restavrator, in še nekaj drugih dokumentov kot na primer Zupaničev govor, ki ga je imel kot osmošolec na novomeški gimnaziji. Belokranjski muzej hrani tudi najimpozantnejši predmet, ki je bil razstavljen, Vavpotičev portret Nika Zupaniča iz leta 1924. Narodni muzej Slovenije hrani cigaretnico, ki jo je Zupaniču podaril Mihajlo Pupin za časa svojega obiska v Ljubljani. Posamezne publikacije ali fotografije pa smo za razstavo pridobili tudi iz drugih zgoraj omenjenih ustanov.

Pogled v enega izmed razstavnih prostorov v upravni hiši SEM (foto: Jure Rus, 2016)

Z manjšo spominsko razstavo je težko predstaviti tako kompleksno in mestoma tudi kontroverzno osebnost, kot je bil Niko Zupanič. V dobršni meri je to lahko uspelo znanstvenemu zborniku¹, ki je izšel ob njegovi 130. obletnici rojstva. Z razstavo deset let kasneje pa smo želeli predvsem opozoriti na premalo poznanega človeka, ki mu nesporno pripadajo zasluge za postavitve temeljev osrednjih slovenskih etnoloških ustanov, leta 1921 oz. 1923 najprej Etnografskega muzeja, leta 1940 pa še Katedre za etnologijo na Ljubljanski univerzi, kot tudi temeljev prve Jugoslavije med prvo svetovno vojno in po njej. Z dokazi o Zupaničevem znanstvenem, muzejskem, pedagoškem in političnem delovanju in tudi z odstranjanjem drobcev iz njegovega zasebnega življenja smo ga želeli približati strokovni, predvsem pa širši javnosti, med katero je še vedno premalo poznan. Da ne bi zaradi minljive narave razstave Niko Zupanič ponovno preveč zatonil v pozabo, se je med pripravo razstave porodila zamisel o postavitvi spominske sobe v Slovenskem etnografskem muzeju, ki bo lahko obiskovalce muzeja trajno opozarjala na njegovega ustanovitelja in prvega ravnatelja.

Na spominski razstavi ob 140. obletnici rojstva je bil prikaz Zupaničevega življenja in dela razdeljen v osem razstavnih sklopov. Razstavni sklop *Zasebno* ga je prikazoval s pomočjo fotografij in osebne korespondence² kot sina, brata, prijatelja, sošolca, moža, očeta in rojaka na poti iz rojstnih Gribelj, preko Novega

¹ *Niko Zupanič, njegovo delo, čas in prostor: spominski zbornik ob 130. obletnici rojstva dr. Nika Zupaniča*. Uredila Rajko Muršič in Mihaela Hudelja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009.

² Zanimiva je na primer korespondenca z Otonom Zupančičem in Ivanom Vavpotičem v dijaških in študentskih letih.

mesta, Dunaja in Ljubljane spet nazaj v Belo krajino. V razstavnem sklopu *Muzej* je bil predstavljen kot kustos v Narodnem muzeju in v Etnografskem muzeju v Beogradu (1907–1921) ter kot ravnatelj Etnografskega muzeja v Ljubljani (1921–1940). Zanimivo je, da je ohranjenih več fotografij iz beograjskega obdobja, zato so bili za obdobje Zupaničevega ravnanja v Etnografskem muzeju v Ljubljani izpostavljeni predvsem originalni dokumenti, ki se nanašajo na ustanovitev muzeja, in Zupaničeva korespondenca v zvezi z revijo *Etnolog*. Fotografije na razstavnem sklopu *Univerza* so Zupaniča prikazovale kot profesorja s svojimi študenti na terenu, v predavalnici in med slovesom ob odhodu v pokoj. Razstavni sklop *Znanstveno delo* je bil razmahnjjen čez dve vitrini. V eni so izbrani separati odslikavali Zupaničevo udeležbo na mednarodnih kongresih (1924–1940) od Istanbula in Aten, preko Sofije in Bukarešte do Prage, Berlina, Rima ..., druga pa je prav tako z izborom separatov prikazovala Zupaniča kot terenskega raziskovalca in tudi kot fotografa³, predvsem na področju Bele krajine, Žumberaka, Beograda, Kosova in Atike. Na razstavnem sklopu *Politika* je bil Zupanič predstavljen kot agitator, kartograf, publicist, minister in rodoljub. Iz razstavljenega gradiva je bilo vidno, kako tesno se je prepletalo njegovo znanstveno in politično delo, saj je največ monografskih publikacij objavil prav v tem obdobju. V tem času je njegova svetovljanskost dosegla vrhunec, saj ne le, da je živel, delal in objavljaj v Parizu, Londonu in Clevelandu, pač pa se je tudi srečeval in družil z nekaterimi pomembnimi osebnostmi tistega časa, kot sta bila na primer Mihajlo Pupin ali Tomáš Masaryk. Zupaničevi odprtost in vpetost v evropski prostor sta bili razvidni tudi iz razstavnih sklopov *Ad honorem* in *Donacija*. V prvem je bilo predstavljenih nekaj ohranjenih domačih, še več pa tujih priznanj in odličij oziroma dokumentov o raznih oblikah članstev, kot na primer listina o imenovanju Nika Zupaniča za dopisnega člana Srbske kraljevske akademije v Beogradu iz leta 1939.⁴ V drugem pa je bila razstavljena donacija separatov, ki so bili natisnjeni v raznih krajih takratne Jugoslavije, Avstrije, Nemčije, Italije, Francije, Grčije, Bolgarije. Da ne bi bila razstava, na kateri je bilo več tiskanega gradiva kot predmetov, za obiskovalce nepriljučna, smo nad vsako vitrino obesili Gasparijeve risbe ali slike, ki so se tematsko navezovala na gradivo v vitrini. Poleg Zupaničevih portretov in portretov nekaterih njegovih sodobnikov so se z razstavljenim gradivom v vitrinah lepo povezovale še na primer upodobitev prizora nastrižnega kumstva, študija narodne noše s terenskega dela na Kosovu in pa spominski risbi v čast Zupaničevih okroglih obletnic rojstva. Osrednje mesto na razstavi pa je zavzemal Vavpotičev portret Nika Zupaniča, ki je ne le zaradi svoje velikosti⁵, pač pa tudi zaradi slavnostne drže in oprave portretiranca dajal razstavi pridih veličastnosti. V bližini portreta je stala vitrina z redkimi ohranjenimi Zupaničevimi osebnimi predmeti, poleg že omenjenih je bilo razstavljeno tudi Sveto pismo, ki ga je poklonil hčerki Veroniki. Za ilustracijo Zupaničevega odnosa do južnega Balkana in do Srbije pa smo razstavili še dva kosa ženske noše, in sicer t. i. jelek in zubun.

³ Zupaničev fotografski opus je manj poznan, saj doslej še ni bil deležen temeljitejše obravnave.

⁴ Zupanič je že leta 1920 postal dopisni član Društva za poučevanje antropoloških ved v Parizu, leta 1931 pa član prav tako slovitega Nacionalnega geografskega društva v Washingtonu.

⁵ Oljni portret meri skupaj z bogatim okvirjem 120 x 160 cm.

Glede na to, da je Niko Zupanič začel svojo muzejsko poklicno pot v Beogradu in da je tudi po vrnitvi v Ljubljano ohranjal stike z beograjskimi kolegi, se je s predlogom Slovenskega etnografskega muzeja, da bi z razstavo gostovali v Etnografskem muzeju v Beogradu, direktorica muzeja Mirjana Menković takoj strinjala. Korektno in kolegialno sodelovanje je obrodilo gostovanje razstave, ki je bila odprta sredi največje poletne beograjske vročine. A kljub temu je bilo njeno odprtje 4. julija 2017 lepo obiskano in presenetljivo dobro medijsko promovirano. Z gostovanjem razstave o Niku Zupaniču so se po daljšem premoru ponovno obudili stiki med obema ustanovama.

198

Obiskovalci med ogledom gostujoče razstave o Niku Zupaniču v Fordovi dvorani Etnografskega muzeja v Beogradu (foto: Ivana Masniković-Antić, 2017)